

БКК 81.2Р-4

Р89

Я.Г. Міляшкевіч, дацэнт

ПРАВЛЕНЫ І ШЛЯХІ РАСПРАЦОЎКІ БЕЛАРУСКАЙ НАВУКОВАЙ
ТЭРМІНАЛОГІІ У ГАЛІНЕ ХІМІІ І ХІМІЧНАЙ ТЭХНАЛОГІІ.

Several problems and trends of Belarusian scientific terminology development in the field of chemistry and chemical technology are discussed. The scientific terminology should be created by scientists and high school teachers with the participation of linguists.

Прышоў час практычнай рэалізацыі адукацыі і выхавання у ВНУ на дзяржаўнай мове. Адукацыйны дакументацыя распрацаванай навуковай беларускай тэрміналогіі па галінах навукі ў значнай ступені стрымлівае гэты працэс. Таму інтэлектуальная праца выкладчыка павінна быць у першую чаргу накіравана на засваенне, развіццё, а дзе патрэбна, і стварэнне навуковай тэрміналогіі і лексікі. Для спецыяліста вузкай галіны ведаў мовазнаўцы ў гэтай працы выступаюць толькі ў ролі дапаможнікаў.

Сёння можна даволі абгрунтавана сцвярджаць, што беларуская літаратурная мова з'яўляецца адной з развітых славянскіх моў і таму здольна задаволіць патрэбы тэрміналагічных праблем. Мы маем адна слова распрацаваную тэрміналогію. Праца па яе развіццю і удасканаленню была разгорнута ў Беларусі ў 20-я гады, калі Тэрміналагічная камісія пры Інбелкульце выдала 24 выпускі беларускай навуковай тэрміналогіі па галінах навукі і тэхнікі. Хваля рэпрэсій супраць дзяячаў навукі і культуры спыніла распрацоўку тэрміналогіі. Нацыянальнае слова было паступова "выціснута" з навуковых выданняў, яго ужытак звужаўся да выкладання ў сельскіх школах.

Развіццё тэрміналагічнай лексікі грунтавалася на калькаванні расійскіх слоў. Мы і ў наш час не пазбавіліся ад многіх недарэчнасцей тыпу "газавая гарэлка", што літаральна перакладаецца як "керасиновая водка". Дзяржаўная палітыка на "зліццё слоў" стала прычынай заняпаду працы з канца 50-х гадоў.

Беларуская слоўніковая літаратура грунтуецца на капі-

тальнай працы - "Русско-белорусском словаре", выдадзеным пад рэдакцыяй Я. Коласа у 1953 г. (86 тыс. слоў). Тэрміналагічная камісія пры Акадэміі навук, створаная ў 1987 годзе, павінна была скасаваць узнікшыя супярэчнасці і стварыць трывалы падмурак для выдання сучаснай навуковай літаратуры на беларускай мове. Было выдадзена 3 слоўнікі, пры гэтым большасць слоў запазычана з расійскай мовы. Так перад словам "набрыняць" з'явілася слова "набухнуць" і замест "брузавання" - "браджэнне" (ад расійскага "брожение, бродить, т.е. ходить").

Спадзяванні на плённую працу Тэрміналагічнай камісіі пры АН Беларусі, створаную 6.12.1991г. для упарадкавання беларускай навуковай тэрміналогіі, невялікія, паколькі яна з'яўляецца навукова-кансультацыйным органам, які працуе на грамадскіх пачатках. На жаль, члены секцый падчас не падрыхтаваны да такой працы, залічаны без папярэдняй згоды. Некаторыя з іх практычна не валодаюць беларускай мовай, не падтрымліваюць ідэі беларускамоўнага выкладання тэхнічных і прыродазнавых дысцыплін у ВНУ.

Працэс распрацоўкі навуковай тэрміналогіі па галінах навукі і тэхнікі - у супольнай працы творчых калектываў выкладчыкаў, зацікаўленых асобаў ідэі адраджэння, і свядомых мовазнаўцаў.

Галоўныя прынцыпы складання тэрміналогіі наступныя.

1. Вызначыць дакладна характар слоўніка (для студэнтаў, спецыялістаў, галіны вытворчасці і г.д.), яго памер.

2. Складзі рэестр тэрмінаў на рускай мове, уключышы назвы і, прыметнікі, дзеясловы, устойлівыя словазлучэнні.

3. Падабраць беларускія адпаведнікі (эквіваленты) з навучальнай і навуковай літаратуры, у тым ліку дараформеннага часу, гістарычных беларускіх тэрмінаў, а таксама тых, што з'явіліся ў свеце з развіццём навукі і тэхнікі. Выпісаць адпаведнікі з іншых моў, у першую чаргу славянскіх і а. лійскай (выкарыстаць васьмімоўныя слоўнікі).

4. Выбраць найбольш прыдатны адпаведнік. У гэтым адказным творчым працэсе мэтазгодна арыентавацца на магчымасці і сродкі беларускай мовы а не на далейшае запазычанне слоў з расійскай мовы або на калькаванне. Пры адсутнасці тэрміна - стварыць наватвор або падабраць навуковую кальку. У карта-

таку тэрміна ўводзіцца уся інфармацыя аб выбраным адпаведніку (спасылкі на літаратуру, з якой мовы, выкарыстанне і інш.). Асновай тэрмінаў могуць з'яўляцца агульнаўжываемыя словы, прадатныя дыялектызмы.

Некаторыя канцэптуальныя падыходы да распрацоўкі хімічнай тэрміналогіі.

1. Пагадзіцца з адаптацыяй назваў хімічных элементаў, якія супярэчаць беларускім моўным традыцыям і арфаграфіі, захаваць гістарычныя беларускія назвы элементаў (цына, аршэнік, серка і інш.).

2. Практычна не выкарыстоўваць фармант "іраванне", запазычаны з нямецкай мовы і н уласцівы беларускай мове ("алкіляванне", не "алкіліраванне").

3. Не выкарыстоўваць у тэрмінах суфіксы "-учы" ("іучы") як неўласцівыя беларускай мове. Прадуктыўнымі могуць быць суфіксальныя морфы "-альны", "-оўны" ("нітравальны агент" замест "нітруючы").

4. Мэтазгодна выкарыстоўваць цвёрдае "д" і "т" у канчатках слоў – многіх назваў хімічных рэчываў (з захаваннем гэтых літар лацінскай асновы): пектын, тэрпентын, пірыдын замест "пекцін", "тэрпенцін", "пірыдзін". Такія формы уласцівы слоўніку 1953 г. (пад рэд. Я. Коласа).

5. У складаных словах-тэрмінах, калі яны могуць быць не ідэнтыфікаваны па сэнсу, пераход "а" у "я" не дапускаець. Так, трэба пісаць "дыамін", "дыаксід", "гліаксім", "дыод" замест "дыяін", "дыяксід", "гліяксім", "дыёд". (гл. "Русско-белорусский словарь", Мн.: БелСЭ, 1991).

Відавочна, што кожны выкладчык стаіць перад неабходнасцю стварэння навукова-метадычнага забеспячэння чытаемай дысцыпліны, у першую чаргу тэкстаў лекцый і практычных заняткаў, надзейным падмуркам для чаго з'яўляецца добра распрацаваная і утрыманая тэрміналогія.